

«ТРАСЯНКА» ЯК КАМПАНЕНТ СУЧАСНАЙ МОЎНАЙ СИТУАЦЫІ

Хутлікаў Мікіта

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь

Албут А.А. – магістр філ. навук

Абагульняюцца наяўныя погляды на феномен змешанага руска-беларускага маўлення – «трасянку» на аснове [1–3]. Разгледжаны генетычны, сацыялінгвістычны, культурны аспекты дадзенага феномена.

«Трасянка» – метафарычная назва формы змешаннага маўлення, у якім чаргуюцца элементы беларускай і рускай моў. Ва Украіне аналагічная з’ява мае назву *суржык*. На маўленчы феномен слова пашырыла зваё значэнне з сельскагаспадарчай сферы: ад назвы корму для буйной рагатай жывёлы, ператрэсенага сена з саломай. І сапраўды, амаль тое ж самае адбываецца і з людзьмі, якія размаўляюць на трасяны: большасць з іх не заўважае падмены адной мовы іншай.

Змешванне моў на тэрыторыі Беларусі мае працяглую гісторыю. З канца 17-га і па 20-е стст. Беларусь была чатскай Расійскай імперыі і СССР, і таму у гэты час распаўсюджвалася беларуска-рускае маўленне. Аднак аб’ектам моўнай рэфлексіі беларуска-рускае маўленне стала не раней за 1920-я гг. Каталізатарам сталі рэпрэсіі супраць «нацдэмаў», што таксама падштурхоўвала да пераходу на рускую мову беларускамоўных жыхароў гарадоў і мястэчак. «Трасянка» ж успрымалася як «некультурная мова».

Але зараджэнне феномена, які зараз называецца «трасянка», пачалося толькі ў другой палове 19 ст. з прычыны міграцыі насельніцтва з вёсак у гарады. Выразны масавы характар гэта з’ява набыла прыкладна з 70-х гг мінлага стагоддзя. Сваю ролю адыграў наплыў этнічных рускіх і людзей, што ніколі не засвойвалі беларускую мову, з іншых рэгіёнаў СССР, калі яны часта займалі кіраўнічыя пасады. У выніку прыстасавання да рускай мовы эліт, статусных людзей узнікла так званая «трасянка» ў яе сённяшняй форме як вынік пераходу ад беларускіх дыялектаў на рускую літаратурную мову без спецыяльнага вывучэння, што ўтварала і адпаведнае моўнае асяроддзе ў сем’ях.

Па прычыне негатыўнай канатацыі слова «трасянка», а таксама адсутнасці яго дакладнага азначэння слухна ў лінгвістычнай тэрміналогіі выкарыстоўваць выраз «беларуска-рускае змешанае маўленне».

Аб’ектам навуковай цікавасці мовазнаўцаў беларуска-рускае змешанае маўленне становіцца ў першай палове 1990-х гг. Адзначаецца спантанна, індывідуальны, бессістэмны і нават «хаатычны» характар змешвання беларускай і рускай моў. Першае эмпірычнае даследаванне дадзенай з’явы было праведзена толькі ў 2000-х гг. У 2008–2013 гг. у межах навуковага праекта, праведзенага лінгвістамі і сацыёлагамі з Альдэнбургскага ўніверсітэта ў супрацоўніцтве з БДУ былі створаны два корпусы спантаннага змешанага маўлення. Атрыманыя ў межах гэтага праекта вынікі пацвярджаюць меркаванне, што беларуска-рускае змешанае маўленне на сённяшні дзень не можа быць ахарактарызавана як адносна стабільны на ўсёй тэрыторыі Беларусі «fused lect». Але адначасова на ўсіх моўных узроўнях назіраюцца пэўныя стабільныя мадэлі. Беларуская-рускае змешанае маўленне класіфікуецца як сукупнасць рэгіянальных **сацыялектаў**.

У 2018 г. Н.В. Яненка абараніла кандыдацкую дысертацыю «Варыянтнасць у гетэрагенным гарадскім маўленні (на матэрыяле запісаў у г.п. Хоцімску)». У гэтай дысертацыі таксама гаворыцца аб трасянцы: «Значная частка запісаў носіць бессістэмны характар: ужыванне інфармантамі розных варыянтаў пераменных не паддаецца тлумачэнню. Аднак існуе даволі шмат кантэкстаў (20% прааналізаваных выкарыстанняў), у якіх у размеркаванні варыянтаў назіраюцца пэўныя заканамернасці. У прыватнасці, высветлена, што ў шэрагу сітуацый, якія па той ці іншай прычыне свядома або несвядома ацэньваюцца інфармантамі як спецыфічныя або адлюстроўваюць іх прагматычныя ўстаноўкі, моўцы схільны ўжываць варыянты, якія супадаюць з рускай мовай» [2].

У сацыялагічнай і сацыялінгвістычнай частцы альдэнбургскага навуковага праекта па вывучэнні ўжывання змешанага маўлення ў Беларусі былі атрыманы адказы, што каля 38% з 1200 апытаных выбралі на пытанне пра родную мову выбралі адказ «беларуска-рускае змешанае маўленне», 49 % назвалі беларускую мову і 30 % рускую мову. Прычым «першай мовай» амаль 50% рэспандэнтаў указала змешанае маўленне. А ў якасці «асноўнай мовы» (гэта значыць той, якую рэспандэнт пераважна выкарыстоўвае ў штодзённым жыцці) каля 55% апытаных назвалі рускую мову, 41 % змешанае маўленне і толькі 4% беларускую мову. Такія вынікі сведчаць пра нізкі ўзровень адукацыі, недастатковасць валодання беларускай або рускай літаратурнай мовамі. Ступень падабенства змешанага маўлення з рускай або беларускай літаратурнай мовамі залежыць ад суразмоўцы, месца і тэмы гутаркі. Сярод маладога пакалення беларусаў доля ўжывання змешанага маўлення зніжаецца на карысць рускай мовы. Такім чынам, сёння змешанае маўленне будзе вынікам спробы пераходу з больш асвоенай рускай літаратурнай мовы на беларускую літаратурную мову.

Н.В. Яненка вызначыла, што адным з важных стылістычных фактараў, які ўплывае на маўленне, з’яўляецца сітуацыя камунікацыі. Яна вылучае 3 віды вар’іравання:

- вар’іраванне, якое абумоўлена моўнымі, або ўнутранымі, фактарамі (internal constraints),
- вар’іраванне, якое абумоўлена сацыяльнымі фактарамі, або адрозненнямі, якія існуюць паміж інфармантамі (inter-speaker constraints),

59-я научная конференция аспирантов, магистрантов и студентов БГУИР, 2023

- вар'іраванне, якое абумоўлена стылістычнымі фактарамі і назіраецца ў маўленні аднаго інфарманта (intra-speaker constraints); пад стылістычнымі фактарамі тут разумеюцца знешнія аспекты сітуацыі камунікацыі (тэма і характар размовы, узаемаадносіны паміж інфармантамі) і прагматычныя ўстаноўкі моўцаў, якія тым ці іншым чынам могуць паўплываць на маўленне інфарманта.

Варыянты моўных адзінак назіраюцца на ўсіх моўных узроўнях – фанетычным, граматычным, лексічным [2].

Часта трасянка параўноўваецца з такімі моўнымі з'явамі, як крэольскія мовы і паджыны. Але падстаў для такога параўнання няма, паколькі не ідзецца пра праблему ўзаемапаразумення носьбіту зусім блізкароднасных моў – характар моў змяшэння блізкароднасны.

У сучаснай беларускай культуры «трасянка» выступае як народна-стыхийная праява карнавалізацыі (паводле М. Бахціна), падобна як у рускай мове функцыянуюць сеткавыя эратывы. У літаратуры сустракаюцца творы, дзе ў якасці мастацкага прыёму выкарыстана змешанае маўленне. Напрыклад, у сеціве можна адшукаць твор цалкам на «трасянцы»: Каміла Цень «Я прыду за табой у аўгусце: дэтэкціў».

Трасянка зараз з'яўляецца неад'емнай часткай сучаснай моўнай сітуацыі ў Беларусі. Яна увасабляе сабой імкненне беларусаў ведаць сваю родную беларускую мову (а раней, у 20 ст. – рускую мову). Зараз на трасянцы размаўляюць, каб вывучыць мову, і гэты этап магчымы ў той ці іншай ступені для кожнага рускамоўнага беларуса.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Цыхун, Г.А. *Крэалізаваны прадукт : Трасянка як аб'ект лінгвістычнага даследавання* [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://prajdzisvet.org/mova/12-krealizavany-pradukt-trasianka-jak-abiekt-linhvistychnaha-dasljedavannia.html>. – Дата доступу : 12.04.2023.

2. Яненка, Н.В. *Варыянтнасць у гетэрагенным гарадскім маўленні (на матэрыяле запісаў у г.п. Хоцімску)* [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://philology.by/chosimsk>. – Дата доступу : 12.04.2023.

3. Трасянка // Вікіпедыя [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%8F%D0%BD%D0%BA%D0%B0>. – Дата доступу : 12.04.2023.